

# Holbæk Kjøbstads Forening til Fremme af Arbejdernes Alderdomsunderstøttelse

*Af Peter Korsgaard*

1885 var det store splittelsens år i Danmark. Det havde længe båret mod et brud, og med udstedelsen af det store provisorium 1. april 1885 indledte Estrup den strid mellem Højre og Venstre, som skulle komme til at præge dansk politik i mange år. Riffelforeningerne, forbudet mod dem, de blå gendarmer, dette hørte tiden til.

På Holbæk-kanten var man allerede i 1883 så småt begyndt med det berømte »Jyderup-slag«, hvor tilhængerne af de to parter kom i slagsmål. Stor vrede vakte afskedigelsen 1885 af sognepræst i Stenlille-Stenmagle Henning Jensen på grund af udtalelser mod ministeriet Estrup, og ind i april opfordrede den bergske avis Holbæk Amts Dagblad landboerne til boycott af de handlende og håndværkere i Holbæk, som støttede provisoriet.

For land stod mod by. Venstre hentede næsten alle sine stemmer i omegnen, mens købstaden udelukkende støttede Højre. Ved valget i 1879 havde Venstres kandidat i Holbæk-kredsen uden for Holbæk fået 979 stemmer, mens Højres fik 413. Omvendt i købstaden, hvor højremanden fik 362, venstremanden 11.

Over hele Danmark stod land mod by. Men Højres bastioner var ved at smuldre. I den stærkeste, København, havde Højre ved valget 1884 kun vundet 5 ud af de 10 kredse. Særligt var det et chok, at to af dem var gået til socialdemokraterne, som herved kom i folketinget for første gang. I Holbæk blev den socialdemokratiske forening startet 7. september 1884 under megen opmærksomhed fra højreavisen Holbæk Amts Avis. Og allerede året efter søgte Højre at danne en arbejderforening.

Med industrialiseringen var arbejderklassens betydning stigende, og det undgik ikke partiernes opmærksomhed. Det var ikke givet, at arbejderne ville støtte Venstre, for på mange punkter havde de interesser fælles med de andre byfolk mod landboerne i Venstre. Valgtaktik var det ikke udelukkende. I store dele af Højre var der en ægte følelse af, at man f.eks. burde tage sig af de gamle, som havde ført en arbejdsom og nøjsom tilværelse.

Denne lange indledning er nødvendig for ret at forstå baggrunden for foreningen. Der var fra alle sider enighed om, at der skulle skabes en anden lovgivning end den nuværende for de ældre, som ikke kunne forsørge sig selv, og forslag hertil havde i flere år været diskuteret i rigsdagen.

Det første lokale forsøg var Socialistisk Arbejderforening ved bl.a. Johan Johansen i 1884. I lovene nævntes alderdomsunderstøttelse som et af formålene – men den kunne ikke indsamle nok bidrag.

Kort tid derefter gik en anden kreds igang. Hvordan det helt præcist startede, kan være svært at se. I Holbæk havde nogle borgere dannet et »udvalg til fremme af foranstaltninger til bedste for de mindre heldigt stillede i samfundet«, bestående af borgmester N.E. Hansen, herredsfuldmegetig Nanke, tobaksfabrikant V. Andersen, kunstdrejer H.H. Baunsgaard og sagfører Ohlmann. De to første var kongelige embedsmænd, de tre sidste aktive højrefolk, alle tre nuværende eller kommende byrådsmedlemmer. Sagfører Ohlmann havde endda været dirigent ved det højremøde, som var anledning til Jyderup-slaget. Blandt dette udvalgs fortjenstfulde gerninger var i øvrigt oprettelsen af Holbæk Folkebogsamling, også i 1885.

Efter udvalgets eget udsagn – betvivlet af den politiske modstander, Holbæk Amts Dagblad – havde et par arbejdere, Ludvig Jørgensen og Jens Rasmussen henvendt sig for at få dannet en form for alderdomsunderstøttelsesforening. Udvalget overvejede sagen og afholdt derefter den 3. maj 1885 et stiftende møde på rådhuset. Det var ikke annonceret, og udvalget forelagde et udkast til vedtægter til godkendelse.

Arbejderforeningen blev stiftet mindre end et år efter Understøttelsesforeningen. Den havde ikke fagforeningsmæssig karakter, men var af politisk og selskabelig art. Dets ståsted angives tydeligt af formålsparagraffen i vedtægterne, hvor der bl.a. står: »Dens konservative karakter vil særligt findes deri, at den stiller sig i skarp modsætning til alle socialistiske drømme om arbejderstandens ophjælpning ved en ny samfundsorden, bygget på det princip, at staten skal overtage al produktion«. Medlemmer af socialdemokratiske foreninger kunne ikke være medlemmer. Vedtægterne var trykt af Holbæk Amts Avis, Højres avis.

**Love**  
for  
**Arbejderforeningen**  
for  
**Holbæk og Omegn**  
af  
**20. Jan. 1886.**

**Foreningens Formaal.**

§ 1.

Foreningens Hovedformaal er at samle Arbejdere i Holbæk og nærmeste Omegn til en fast Organisation for at virke til at løste Arbejderstanden faaet aandeligt som materielt.

Dens konservative Karakter vil særlig findes deri, at den stiller sig i Karp Modstand til alle socialistiske Drømme om Arbejderstandens Ophjælpning ved en ny Samfundsorden, bygget paa det Princip, at Staten skal overtage al Produktion. I Modstand hertil stiller Foreningen sig fuldhændig under den bestaaende lovlige Orden og vil virke for arbejdsvenlige Reformere paa Grundlag af den bestaaende Samfundsorden.

Særlig hæveder Foreningen den private Gjen-

Foreningen bestod af to afdelinger; 1. afdeling for bidragydende og nydende medlemmer, 2. afdeling for bidragydende. Den 1. afdeling var åben for de af arbejderklassen, som tjente under 800 kr. årligt, 2. afdeling for alle, som ville tegne sig for et mindstebidrag på 2 kr. årligt. De to afdelinger havde hver sin bestyrelse, men i den samlede bestyrelse skulle formanden være fra 2. afdeling. Da formandens stemme ved stemmelighed var udslagsgivende, sad 2. afdeling i praksis på foreningen. Foreningens område var Holbæk med Smedelundshusene og Kalundborgvej ud til »Lunden«.

Foreningen skulle tage mod indskud i 10 år. Hver 14. dag skulle medlemmerne af 1. afdeling indbetale 35 øre, som så ville vokse til 91 kr. + renter. Hertil kom en andel i beløbet fra 2. afdeling, som blev lagt til, når de 10 år var gået. Til den tid ville der for pengene blive købt en livrente til hvert enkelt medlem. Denne ville blive udbetalt ved det fyldte 55. år (for mænd) og 60. år (for kvinder). Princippet for foreningen var hjælp til selvhjælp, hvilket var grundlæggende for Højre.



*Blandt »Esauerne« (som de kaldtes af venstrepressen; de solgte deres førstefødselsret for en ret linser) var mange af de offentligt ansatte. I bestyrelsen var vægterne Jens Rasmussen (nr. 1 fra venstre) og Ludvig Jørgensen (nr. 4 f.v.). Christen Carlsen (nr. 2 f.v.) var revisor i foreningen i 1880'erne. (Lokalhistorisk arkiv for Holbæk kommune (LAH)).*

Hvis et medlem kom i restance i mere end en måned, mistede vedkommende medlemskabet samt hele sit indskud. Der kunne dog dispenseres ved sygdom. Ved dødsfald eller fraflytning kunne indskudet dog udbetales uden renter. Men for mange arbejdere, som ikke havde fast arbejde, kunne det være nyttesløst at risikere sit indskud.

Dagbladet og den øvrige opposition slog straks ned på disse punkter: tilknytningen til Højre, bestyrelsens sammensætning og behandlingen af restanter. Det vigtigste var selvfølgelig det første punkt, de andre var mere med af taktiske grunde. Men foreningen tilbageviste – måske ikke helt overbevisende – beskyldningerne om at være tilknyttet Højre.

Opbakningen var pæn. På den stiftende generalforsamling indmeldte sig 37 i 1. afdeling, i løbet af en måned nåede man op

på 64, og det stabiliserede sig på knap 100. Ud fra budgetopstillingen kan man se, at det var det antal, som udvalget havde regnet med. Til bestyrelsen for 1. afdeling valgtes initiativtagerne, vægterne Jens Rasmussen og Ludvig Jørgensen, samt træskomager Johan Sørensen. Den sidste var ligesom en af suppleanterne, maskinarbejder J. Duncan, aktiv højremand.

2. afdeling blev først stiftet 15. juni. Udvalget havde håbet på, at der ville blive tegnet bidrag for 700-1.000 kr., således at den indbetalte kapital i 1. afdeling kunne blive fordoblet. Det var ikke noget problem. Den 8. juli var der 165 medlemmer, som tilsammen havde tegnet sig for 1.595 kr. Det største bidrag kom fra S. Seidelin, på 200 kr. årligt. I Amtsavisen offentliggjordes lister over bidragyderne, men heldigvis findes også det originale materiale, for mange blev slet ikke nævnt i avisen. Måske var det netop for at fjerne højremærket, for mange af de største bidragydere var højrefolk; amtmand Benzons (100 kr. årligt), Nanke (50), Ohlmann (50), V. Andersen (30), N.E. Hansen (30) – mens Baunsgaard nøjedes med 2 kr. De store købmænd var også med: H.L. Smiths enke (125), Tidemand (100), P.C. Petersen (100). Det var ikke udelukkende højrefolk. Der var også Osvold Smith, Julius Mortensen og dr. Flindt, som ihvertfald senere var byrådsmedlemmer for Frisindet Vælgerforening. Fra mellemlaget var der bred opbakning, de fleste gav 2-5 kr. Formanden for den samlede forening blev N.E. Hansen.

Sammensætningen af 1. afdeling er sværere at få hold på. Karakteristisk er bestyrelsen – offentligt ansatte (som ofte havde højresympatier) og bedre stillede arbejdere. Men det kunne forventes med vedtægterne. Af senere ansøgninger om udbetalinger får man det indtryk, at en hel del af medlemmerne har haft ambitioner om at blive selvstændige.

Medlemstallet lå frem til 1893 på knap 100 – svagt vigende på grund af dødsfald og fraflytninger – herefter tog det et dyk ned til omkring 60. Dette holdt sig til afslutningen 1895. Forklaringen på frafaldet lå i den lov om alderdomsunderstøttelse, som kom i 1891. Den var resultatet af et forlig og baserede sig ikke – som Højre ønskede – på hjælp til selvhjælp, men på trang. Hvis en



*Flere af de implicerede i understøttelsesforeningen er portrætteret på dette billede af Holbæk Byråd 1892. Siddende er fra venstre nr. 2 sagfører J.F. Ohlmann, nr. 3 borgmester N.E. Hansen. Lige bag borgmesteren står tobaksfabrikant V.J. Andersen (LAH).*

person var i besiddelse af en renteindtægt, ville den blive fratrukket ved udbetaling af understøttelsen. Dette skabte naturligvis en del uro blandt medlemmerne. N.E. Hansen lagde på generalforsamlingen 1892 vægt på, at dels ville livrenten blive større end understøttelsen, dels ville man ikke komme ind under det offentlige, men alligevel kom der flere forslag til næste års generalforsamling. Her vedtoges enstemmigt med 61 stemmer et forslag fra J. Duncan, at man kunne få udbetalt sit indskud med 4 % rente p.a. Det førte til 31 udmeldelser, dog forblev Duncan selv. Mange af de udmeldte nævnte i udmeldelsen, at de havde brug for pengene i forbindelse med en virksomhed eller et huskøb.

Ved indskudsperiodens udløb i 1895 havde de, som var med fra starten, hver opsparet 91 kr. Desuden kom renter på 8 kr. Der var langt til en livrente, som man kunne klare sig for. Men hertil kom bidraget fra 2. afdeling. Det beløb sig omkring 420 kr., så spare-

kassebogen ialt blev på godt 500 kr. Hver enkelts penge blev nemlig sat i sparekassen og kunne kun hæves før tiden med dispensation fra bestyrelsen. At det ikke som oprindeligt planlagt blev til en livrente, skyldtes den nye lov.

Bestyrelsen lovede, at den ville være meget liberal med hensyn til dispensation – beløbet ville også kunne bruges til at bygge for eller »sætte en enke i vej«. Af de bevarede sager 1897-1900 kan ses, at det også var tilfældet, derimod dispenseredes ikke ved sygdom.

For så vidt formålet var at give medlemmerne en tryggere alderdom, havde foreningen en vis succes. At succesen ikke blev større, skyldtes den nye lovgivning. Hvis formålet desuden var at få arbejderne til at støtte Højre, lykkedes den ikke. I 1900 mistede Højre byrådsflertallet.

#### LITTERATUR:

Anton Hansen: Socialdemokratisk Forening 1884-1934. 1934.

Holbæk Amts Avis

Holbæk Amts Dagblad

#### ARKIVALIER:

Arbejderforeningen for Holbæk:

Vedtægter 1886

(Lokalhistorisk arkiv for Holbæk Kommune. A 156).

Holbæk Kjøbstads Forening til Fremme af Arbejdernes Alderdomsunderstøttelse:

Vedtægter i Holbæk Amts Avis 15.-16. maj 1885.

Notater til bestyrelsesmøder og generalforsamling, medlemsbøger for 1. og 2. afdeling, korrespondance, sager vedr. udmeldelse, ansøgninger om frigivelse af midler (1897-1900), regnskaber med bilag for begge afdelinger, opkrævningsbøger m.m., 1885-1895.

(Lokalhistorisk arkiv for Holbæk Kommune. A 390).